

ў Адэсе разграмілі ўсе беларускія нацыянальныя арганізацыі, абрабавалі беларускую каапэратыву, спалілі бібліятэку. Калі ж кубанская рада абвесьціла незалежнасьць Кубані, дзянікініцы ўварваліся ў кватэру старшыні рады і забілі яго на сьмерць...

Чайкоўскі і Юдзеніч былі, здаецца, шчырымі дэмакратамі. Але яны ня мелі сілы.

Урангель... Аб яго дэмакратызьме нічога чуваць не даводзілася. Вядома толькі, што пад яго скрыдлам у Крыме згуртавалася ўсё расейскае панства, уся „тлустая“ буржуазія. І вось Урангель прапаў...

Ці не наводзіць гэта на думку, што прычына ўсіх гэтых няўдач крыецца ў кіраўніках аружнае барацьбы з бальшавізмам, успамаганых чужаземным капіталам? Ці ня гэныя чужацкія грошы — дапаўненьне да першае прычыны? Ці, урэшце, не абмылкова самая думка барацьбы з савецкай уладай не знутры, а звонку?

Усе гэтыя думкі прыходзяць у галаву, і здаецца, што кожная зь іх мае ў сабе трохі праўды. Ня трэба забывацца, што расейская сыстэма ўпраўленьня, пры каторай уся ўлада прыналежыць адной толькі партыі камуністаў, беднай творчымі сіламі і багатай элементамі, здольнымі толькі да руйнаваньня, а не да творства, можа існаваць пастольку, паскольку трывае вайна з замежнымі ворагамі, паскольку народныя масы, зусім камуністычнымі парадкамі не здаволеныя, можна ўсё—такі вясці ў бой з старымі царскімі генэраламі, як—ніяк, а народу добра дадзеўшымі і дадзяваючымі. Пакуль у Расеі будзе трываць стан вайны, датуль тамака будзе трымацца партыйная дыктатура зусім ня гэтак ужо вялікай жмені сьвядомых і ідэйных камуністаў і вялізарнай масы „прымазаўшыхся“ кар’ерыстаў. І пакуль кліч да барацьбы з гэнай дыктатурай будзе выходзіць ад старых царскіх слуг, датуль „белым“ арміям не перамагчы савецкае Расеі.

Трэба думаць, што няўдача апошняе францускае стаўкі на Ўрангеля рэзультатам сваім будзе мець аднаўленьне Амэрыкай і Англіяй гандлёвых зносін з Савецкай Расеяй, а сьледам за гэтым пойдзе і прызнаньне антантай — хоць бы толькі фактычна — савецкага ўраду. Але мо’ якраз гэта і даведзе да зьмены палітычнага палажэньня ў кірунку дэмакратызацыі: тое, што не ўдалося арміям, несшым стэрарызаваным расейскім масам меч і агонь, мо ўдасца зрабіць тым, хто прынясе хлеб і культуру здзічэўшай старане.

Самі сабе

„Самі сабе!“ — з гэтым клічам пачынаў сваю працу дзеля вызваленьня чэскі народ. І вось пасяля доўгіх год барацьбы за сваю нацыянальнасьць, сваю культуру, свой язык чэхі дабіліся найвышэйшае формы волі: яны збудавалі сваю незалежную рэспубліку.

„Самі сабе“ — такі кліч павінны кінуць у свой народ і беларускія правадыры. Бо жьцьцё нас вучыць — і вучыць балюча! — што ніхто нам волі ня дасьць, калі мы самі сабе яе не даб’емся.

У палітыцы людзі лічацца зь сільнымі, угнятаюць і няволяць слабых. І першай нашай думкай павінна быць: стацца сільнымі.

Кудой жа йдзе дарога да гэтага? Што рабіць, каб запраўды стацца сільнымі? Дый у чым мае быць тая сіла?

Ёсьць сіла фізычная — сіла мускулаў і кулакоў нашых. Гэту сілу мы маем: дзякуй Богу, ня мала нас — мільёнаў дванаццаць здаровых, дужых людзей. Але мала мець крэпкія кулакі: вось жа праз сотні гадоў нашай сілай фізычнай карысталіся ня мы, а якраз нашы найгоршыя ворагі — тыя, што панавалі над намі і ўгняталі нас¹.

Пад царскім панаваньнем у старой Расеі сколькі—то мільёнаў людзей глуміла чыноўніцкая ўлада, сколькі нашых братоў памарылі ў астрогах і ў Сыбіры, сколькі крыві нашай пралілося на палёх Манчжурый і цяпер у сусьветнай вайне? А якая нам карысьць ад гэтага? Ды ніякай: толькі сваімі рукамі чужацкае ярмо на сваей шыі ўзмацоўвалі.

Значыць, не ў фізычнай сіле справа: нам трэба яшчэ сілу духоўную, сілу культуры, сілу нацыянальнае сьвядомасьці. Мы павінны ўмець самі пакіраваць свае сілы фізычныя, пакіраваць на тое, што нам карысна, выкарыстаць для сябе.

Вось, гэткае сьвядомасьць і ёсьць тое, чаго нам трэба, сьвядомая сіла — гэта і ёсьць тое, з чым рахуюцца народы і іх палітыкі, што вырашае пытаньні аб незалежнасьці і волі народаў.

Наша першая задача — разьвіваць у нас самых такую сьвядомую сілу. Яна ўжо ёсьць у тых тысячаў паўстанцаў беларускіх, што ў Случчыне падняліся бараніць родную зямлю ад маскоўскіх захватчыкаў. Іскра сьвядомасьці ўжо пачала разгарацца ў нашым народзе. Раней ці пазней пажар агорне ўсю многамільённую беларускую масу, і сьвядомы сваеі сілы беларускі народ сам сабе здабудзе і волю, і незалежнасьць, і шчаснае жыцьцё на роднай зямлі.

Самі сабе здабудзем мы сваё шчасьце.

Адраджэньне нацыі

Углядаючыся на нашае старое правадаўства (нашы законы), раўнуючы яго да законаў, паводле каторых жылі сучасныя нам дзяржавы, мы, беларусы, маема права прад усім сьветам пышацца нашай канстытуцыяй XVI сталяцця, якую зьмяшчае ў сабе Статут Вялікага Княства Літоўскага, уложаны і друкаваны па-беларуску. Так, у першым артыкуле (глядзі выданьне 1588 году) вялікі князь дае гэткую прысягу:

„Напрод мы господар обецуем и шлюбуем, под тою ж прысегою, которую учинили есмо всим обывателем всех земель паньства нашего Великого Княства Литовскаго, иж всех княжат, панов рад духовных и светских, панов хоруговных шляхту, места и *всех подданных наших и всех станов* в том панстве нашем Великом Княстве Литовском и иных всех земель, з давна ку тому паньству прыслухоучых *почоншы од вышшого стану аж до нижшого тыми одными правы і артыкулы*, в том же статуте нижей писаными и от нас даными, судити и справовати маем“*.

І гэта было на дзвесьце гадоў раней, чымся французы на руінах Бастыльлі абвяшчалі сьвету прынцыпы волі, роўнасьці і брацтва!

Многа гаворыцца ў нас аб незвычайных дабрадзействах, якія нам прынеслі заходнія ўплывы. Бяспорна, у сфэры духовае культуры мы многа ўзялі адтуль. Але разам з духовай культурай да нас ішлі (дарогай праз Польшчу) і тыя прынцыпы палітычнага ладу, які даваў магчымасьць „вышэйшым“ станам бесклапотна занімацца навукай і любавання творами мастацтва — пад той час, як аб будны хлеб для іх рупіліся іх падданыя, прымушаныя нават веру тую вызнаваць, якую вызнаваў іх пан. І вось і ў нас нараджаецца можнаўладства, нараджаецца панаваньне дужых і можных, для якіх „закон ня пісаны“. Магнаты, а за імі і шляхта, узіраючыся на суседнюю Польшчу, забіраюць усю заканадаўчую ўласць у свае рукі і што далей — болей праводзяць глыбокі разьдзел прад законам паміж сваім станам і народам „простым“. А разам з тым, падпадаючы ўсё болей пад уплыў польскае культуры, яны перажываюць працэс дэнацыяналізацыі, пачынаюць замест беларускае ўжываць выключна польскую мову, лічаць, што яны ўжо „natione poloni“⁴¹ і „gente rutheni“ („па нацыянальнасьці палякі, па роду русіны“), і зусім зрываюць стары жывы звязак з сусьцельным арганізмам беларускага народу. Праўда, ішчэ нейкі час — і даволі доўгі — рэшткі захаваўшае сваю нацыянальнасьць беларускае інтэлігенцыі вядуць барацьбу за беларускую мову і нацыянальную ідэю. Але ў гэтай барацьбе пераважывае аканчальна сіла польшчыны, і ў канцы XVIII сталяцця — якраз тады, калі творыцца „la nation“

* Цытата зроблена зь беларускага выданьня Статуту, надрукованага ў Вільні ў друкарні Мамонічаў у 1588 г. Экзэмпляр, зь якога ўзята цытата, знаходзіцца ў бібліятэцы с. п. Івана Луцкевіча.